

Чуралыга күн тахсар!

ОСАНА ОЛОХ

Чуралы улууңун ханыаты

ХАНЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫ 15 КУНУТТЭН ТАХСАР

12+

2015 СЫЛ
Ахсынны
10
КҮНЭ
ЧЭППИЭР
№137-138
(11147-11148)

КУБОК ФЕДЕРАЦИИ ПО БОРЬБЕ ЖАПСАГАЙ

**10 ЛУЧШИХ
КОМАНД
РЕСПУБЛИКИ**

с. Чуралы, 11-13 декабря, 2015 год

Оскола синийштэ

РОССИЯ 100 БАСТИН ОСКУОЛАТЫН ОРТОТУГАР

Синийши ый 27-29 күнүртгэр И.Е.Федосеев – Доссо азтынан Дириң орто “АГРО” оскуолалыны директоры Д.И.Попов, директори ўерх чаяньягар солбайлачы С.Н.Понисеева, директори научной избэс солбайлачы С.В.Тарасова, жетделе учуутала И.Г.Коржин булган, Санкт-Петербург курракаса “Россия сүү бастын оскуолаты” диген азтака күнкүрүска лауреат азтын ылан, бүтүн Россиядацы 4-е “Оскола иннигити. Россия билимни оскуолаларын шиншиллайтыла, проблемалы” диген көзгөт далааныннаахтык ыльтылыбыт форумынан ылттан, ұлдарини сипишилоринен нафаралданын коллилар.

Бу ыльтылыбыт форум “Россия сүү бастын оскуолаты” күнкүрүска ананан ыльтыльбыта синьраштыг эбіт: 2006 сыйлашстан синистизон-мутуканан сабадаммыг уона 2013 сыйтан ботым сыйланын соруктанан, күнкүрүс чөлтүлән ыльтылар болуп. Күнкүрүс сүрәхән зебх критерийдәртән турар. Хас оскуолалынын ыльтыларынан, тәнисен, Аан дойду. Россия таңымылар күнкүрүстарға қылттылыбын учугчаш көрсети. Маны барылар тутулуга сух Россия общественний үзәз, үерес, наука, культура, информационный политика, сабынан юмитег, Государственный Дума, үерххозинин юмитег сурениен, тәрійен ыльтылар.

Ол курдук форум председателет, уолсай үерххозинин РФ Гос. Дума комитетиниң председателин солбайлачы, РАН академига В.Е.Шукенов, Россия наукалырын председателет, РАН академига В.А.Черешнев, уолсай үерххозинин РФ Гос. Дума Председателин баспасы солбайлачы, философия наука доктора О.Н.Смолин о.да учуснайтар, директори, барыта 11 таңи дүүлүлүр субоң кириллтар. Эпиптил курдук, тутулуга сух итниник улахан саспаңташ, үрдүк таңымнаш дауултуур субоң биңиги оскуолалынын лауреат азтылар түбөрингиз-үерүүлөк.

Азтының ый бүтәник күнүтәр директор

тэрбиг Дмитрий Иванович азтылар Россия 500 бастын оскуолаларын иштэргөн азтаммылып турунан иштептерин сурек көр. Соңкуйу да, уеруу да үлүсүзээ булаа туор. Онин эбии оскуола үзгөн сирцилар эбии информациия ылтанды, Россия сүү бастын оскуолаларын иштэргөн көрбүлүп түнүн ынтырылып сурек көр. Соңкуйу да, маны этэн эрдектэр. Унун сиралаш үз түмүз ханаң эрэ күрөйн тахсар булағыра.

Мэн-Ханастан Хорообут, Амма улууңтап Соморсун, Сагайдай, Нам улууңтап Хомустак орто оскуолалар, ону таңынан Султтар пимизията эмэ лауреат үрдүк азтын ылтылар.

Оскола колективаларын коллегаларбыт С.Н.Понисеева, С.В.Тарасова форума ылтанды, туту көрбүттөрүн-истиоштөрүн интезиний көлөмнөрүнен үерүүтүрүн үзүйиндер.

Бүтүн Россия үрдүнүн 43,210 таңыныча государственный орто оскуола үзүлини спордор, оннан 14,2 мәтүүлөн ово үорогор эбіт. Тыя сиризр 25,938 оскуола 60%-нын ылтар эбіт зөрөр, үеринэр овото 3,7 мәтүүлөн эбіт. Оютуун ахсанынан 26%-нын ылтар.

2008 сыйла гази бастакы қылтаска кирил ово ахсанынамынан эбіт бултасына, 2008 сыйтан үрдүнин барбыт. Он эбіт, 2000 сыйтан ботым обелону ахсанын эбіттүбүт. 2015-2016 с. үерх дылылар Крым республиканын уона Севастополь орталорун эбии турар, 1,6 мәтүүлөн ово манайты қылтаска кирил. Онин, Россияда азтын ылтаск овото лапта үрдүбүт.

Осколалар билимни да сабынан туралар эбии. Уолсай үерххозинин оскуолалар ортолортар 6%-на тишир. 2018 сыйла гази оскуолалар салтын сабынаннаныра биляшнанарын ыйдышлар. Аны бири смесиен үтепирип оскуола 77,07%-нын ылтар эбіт. Иккя смесиен үтепирип оскуолалар 22,74%-нын ылтар, оннообзор үс смесиен үтепирип оскуолалар 0,19%-нын ылтар эбіттэр. Ол иштэргөн Дагестан, Чечня, Ингушетия

IV Всероссийский
образовательный
форум «Школа
биз»

быт жетделе учуутала И.Г.Коржин “Педагогическая слава” 1-кы степенеож мэдээллийн нафаралданында болар.

Директёрт И.Д.Попов Россия бастын оскуолатын салайынчылык азын ылан турец “Директор года – 2015” бочоотга багынтуулышында. Онин салабыт сирил, улуусут үрдүк азтын түтөн бирибээс, сөнөөх салу таба тайланан тайнарыстастьк үзүлини спорборут ессе төгүл үрдүкүк көслүгүтүнөн үерүүбүтүлөн.

Манна колективы ылтанды үерүүбүтүн үзүстөр дыро күммүтүртээ Дмитрий Иванович: “Бу қыйын үрдүк нафаралда. Дириң оскуолатын унун юмиж бири хайыксанын үтэлбүйт сиралаш үтэл. Эрдогози да, билимни да колектив онорбүт түпнүт салынчылдырт үтэлөр дин таңынан тайнарыстастьк үзүлини спорборут ессе төгүл үрдүкүк көслүгүтүнөн үерүүбүтүлөн.

Инти курдук, И.Е.Федосеев – Доссо азтынан Дириң орто “АГРО” оскуолаты Россия үрдүнэн уолсай үерххозинин шиншиллайтын солбайлачы, лауреат үрдүк азтын ылбильман киши түтабыт.

Е.М.ТАРБАХОВ
Дириң.

ПРОМКОМБИНАТ ТЭРИЛЛИБИТЭ 75 СЫЛЫНАН!

2015 сүйл биңиң тәрілтәбз бәлиз, үбулуйдзек сыйбыт – үләбітін сабалаабыллікт 75 салын туолла. Тәрілтәбз силийз-мутуга дірин, историята киен. Xahan, хайдах тәріллан үлаппазын кәгіттін, биңиң иннинзегі жетуенә үләніт дөң тустарынан хаһыат инники нұемарздырығар сыйраттыбыт.

Олоохтоо промышленный төрилтээр ырыннак үзүүлж, улсын тогтолцоотой, баййдлын үзүүлэстэр ижилсэнийг, ДОК төрилтээ ХЭТ-бэ уларынан, улзинтээр акционер буолбут-

ОЛОБУ КЫТАРЫ ТЭНГЭ САЙДАР

тара. А.И. Федотов дипрэзжээрддийр юмижээр тэрүүлэх сэргтеех хайысханы тутуун салтны узлэлийн опорбута.

1999 с. дирижкаринэн Г. Г. Монастырев анамынта. Объектар паспордаммыгтара 2001 с. 960 кв. м изинээх мизблэг сыйбын оскуола ба реконструкциялан онотторбуттара. Акционердэр улсай муннхаатарынан, 2002 с. урсац управленийн инициэн тэрилтэй базатыг Чуралтынбааы уярзат-производственний мастерсыкчай тэрилтийн уллатин сабалгаабыгы, Мурун-Тынымпийн оскуолатын (М.В. Дьячковский) инициэн тэриллигит. Тэрилтэй бодижеека кесслүгэ. Маныаха улус салалтадын (И.Н. Аммосов), урсац управлениета (сал. Е.С. Сидоров) бийбул, тирэх булагбуттара. 2003 сыйлтан Н.И. Аммосов үзэлзэгит. Оскуола мизблэгийн, оборудованиеларын саналтыг технологианан онортобуттара. Хадаар, Ус-Алдан улуулун Курбухах, Чуралчы интаринзэт-оскуолатын санга корпустарыгыгар кабинеттари онортобулгут, бийыл ултуустасыг пимнезия ба улзлигит.

Кырдаңас көлгөуна уләниттербитең сәргэ биниң иинибитинэ улапзабит Т.А. Назаровы, И.К. Монастыревы, В.Д. Никифоровы, о.а. киен тутта, махтана аятыныбыт.

Завуч А. В. Депложов программа сурыйан лицензия ылары сиптиспизт, тәрілтің сүрүн докумуоннарын билінгі сокуонға сап түбәннәрдің. Истәннән, столляр идәлзарыгъер 2 сыл болдырах, парикмахерга 3 салта анал лицензиянан 9-11 кылаас оболорун үвертәрдің. Оны таңынан быйылғыттан збии үәрәхтәзәнинин "Сатабыл", "Дизайнер", "Локон", "Уран иис", "Тимир қыната" курунүоктар улаләзән арзаплэр. Оболор программаларын толору үерзенән бутәрән экзамен тұттардахтарына, тұстаах идәни баңыттағылтарын туғунан сибидізтәпистіб ылаллар Производствоға диссиденттерге соғыбызынан И.Е. Емельяненко.

Тэригтэбйт узлтин сабалаабыга 75 сүйлаах убулувийнээ, ытыктабыллаа батзэрэннэрбитин, билигин узлтии сүйльваччылары эзэрдэлийнин, чөлзин-чэбдик билүүнүү дьолуу-сарчны басалагч

В. Е. ПОПОВ. МУДРЫЙ АДМИНИСТРАТОР

Билингвистические

ОЛУК УУРБУТ ТЭРИЛТЭБИТ

Чурагчы салынъетин бир улахан томторутар – Мурун-Тымпыйбай маңы танастыр комбинаг үзгүлттерин түрсесүлдүрлиниң директоры А.П. Листиков ебәенүнүнен, инженер И.К. Иустинов, мастер Г.Г. Монастырев, биргизчири П.П. Винокуров жиңис-саудаши 1988 сыйлааха детсад дыяетин түшүттәре. Чурагчы оройбуюннасы Собзетин исполькомун 1988 сый от ыйын 21 күнүн 141 №-дээж байнарьлыкниң, 2 күнүсү, 1 түүнүн белөбүүнүн бийнгүй “Кытальк” детсаппныг үзүпин сүзүлтабыга. Тууу биргизчири П.П. Винокуров салалатынан көлөөхүк, бир юни күрдүк үзгөспүнтэр туатаңчылар: В.В. Михайлов, С.И. Попов, И.А. Монастырев, А.Н. Федоров, Н.Н. Давыдов, иштэр системиетин тардымыга саарынк А.К. Монастырев золот

Бастакы сбидицсийнен ингоччи идээлэж Татьяна Гаврильевна Захарова анымьлыга. Кини промкомбинат бирбүт үүбен үйүйн анылтар узгин тэрбийгээ, эхр, зорилгоох колективы тумз гарчыбыга Промкомбинат институтонор улбар тааны-сабыгийн төрө, стопиртай сых угийнгэрэ согтоох мишилийн хамчийбыгтара. Промкомбинат салалтага детсад материалын базынн бодлогуур угтаж болжомго ууран, транспортын хамчийгэн, куораттан ийнхомус, оннныуралды, медицинской оборудованниен, онтон да атыны булуута кемоласпүүт. Манна

сыых маңшара М.Т. Местникова, ысқылыш сабидиссөй Н.И. Белиева зәбәх қызметтірған көндеріндегін махаба салынды.

Нийтийн социалний сакчнын үчүнгөтөн, улсын бодлыг 1995 сэргээс «оскуу-саад» дин санга түгээмж үзүүлжээ. Кыргас юм нийнээр промкомбинат күлүүрний-спортивийн дынетин реконструкциялан, кылаастары онгорж, урзак матырыбайшарын хомуудан, оскуула педагогический коллективын төрийн, угус үзүүлжээ.

"Кытальк" детсаң анылтыбыга

ылган, директор В.П.Гүдэвэ балдаан ыйын 1 кунуулт Мурун-Тымпийн түүлбэтийн спортоосхорун угус сэргийн туроорсоуцарын спортоо калтэрэн, 3 детсад балведэ, 4 начальний ыйншиас аян үзүүтин сацаалыбыгта. Бү оскуолыйт билгигин орто оскуулаада тийш юнзэн, спортоом ёхилор түүлбэгчидэг үеэрнээгээрийн түүхийг эхийн

Байзин үзлинир юмгэр промкомбинат үзбигитэр олус көнтөөх, изийлийн түалбо олборын актывбыны төрийн очижлыро этээ. Ол курдук, тэрриториен шаффтээн, үзбигитэрт санын албанарын, Саны дыыт буолтун, Дыхтар кунун буслтун уонна да атын баяранын нийслэлээр тээвр биагэ ыншарбыг, оройнуунца тэрриториээр ижин ардын тарыг пр курдэгжиний эрг бары биагэ ыншарбыг, улахан юнисвертири тууорарбыг. Промкомбинат тэрриториэтэ маны тайлан түалбо бэлэрээнээснэгээр, кырда баастарыг гар куруук камаланеэр этээ. Түалбо олбор бары актывбыныйдэх ыншар этийн. Билгитин санга тайланын салийн спорор Вячеслав Егорович Попов тэрриториин ыншар биагр симим-воктик үзгүүн сыйцьшабыгт
“Кынжын”

"Кытальк" оюнду сыйыннар күнин бу күннөрэг пром-
комбинат тутан бирбүт сыйын, сырдык дыбытигэр түнбө
кырчашан юсқилтерин ингэ-үерэлтэ, сыйыннара тууд.

В.П. ПУДОВА, сбывающей

Балансы бэлжүүлээ Алексей СЛЕПЦОВ.

ИҮИТИННЭРЭР-ҮЙАР ДОКУМУОННАР

Чурагны улуттун архызыбыгар 59 Фонда баар

Фондага кишилгилор: бирисеэстэр, хамнастар, дайынлар, уурахтар, бынаарлыптар, бороткуулгилар, ханайыстыбенай кинингилор, дуугаберддар, статистический очууттар, баланьынчалар, бухгалтерский балансалар, отчуултар, Устасы, уода.

Олжосх архызын муниципалитеттеги төрөлдүүн наңында оштунан узуннаа улус тарбияттарин архызынка эпизоотиканың специалисттарын кылта үтгөтөр. Архызын сүрүнөөзөн ыкса үтгөтөр төрмөлдөрү: Пенсионный управление, Элбах государственный узуннаа муниципалитеттеги сиңороруккин «Мон Документ» (МФД).

Эстнис (лавшидийн) барыг тэрүүтээр докумусын ярын улус архызбыг тутгаралтадаа ирцнэр. Онгон реорганизацийнвар (олбээтийн аял Уларыйн) тэрүүтээр хас бинир үеийнгүйнгэр үзүүтэн ууршмын (приказ об увольнении), үзээж ыснын (приказ о приеме) бирикжээстэрэ тэсвэрийг буслуухаахтар, осообчилсан зөвлөгийн, тэрүүтээ аял Уларыйн тутгынгэр, итгэвшик бирикжээ тахсара ирцнэр. Хас бинир үзүүтэн спород тэрүүтээ үзүүлийн мэдэгдлийн архызгахаа, дынажи номинатуруудаах буслуухаах. Улаан тэрүүтээн санаачинчшара уснын дынланан дэврэктанар специалист зөвлөхийнч болсон төслийн (төслийн) бүсэдээ цогчго.

документтарга боломтоос (грамотай) супара иртсөн.

Ан бистин, хара манайыгтан үзбилинг үзбэл ыларга, уютган уурхарса сүрүн хайысса бирисөсөз боломтоо уруулш. Ол күрүүк, ханынк баядар үзбенинк салайыччы усинаа боростуун үзбенинктен туттулуга сүх, ал быйынгар дуогабарынан ылыштыбыт үзбенинк юнии хас баядарар күн үзгүнүригэр, бирисөс таскари сипишилликтөк. Бу хас бияр үзбилинг үзбенин ыстаанынгар анынчарынгар сүрүн оруулсан бусичарын бары бытебит:

Бирнисөс тахсар хонтуруулун тэрүүтээ уснна сплэй салбайж чынча сурун болжомтолуун ууруустаах.

Архызын үзгөнтүбүн туралы, сүрүн болбөйтбүн уурум энд, улусуптугатар, гаилегизэргэ үзтэс сүх сыйцааны оны таңынан үерактэж кынчагтар албектэр, ал күрдүк пенсияны таңсыз иштесендерге саясатаак дыон сорокторо «Үзтэс сүх» тарийткүйдүүчүчүүсүү тураллар, упсалай стажка кирир пенсиянын наий усулуюс кирибтүү, боростуяшук ойдоотеке, бу кийин пенсияна таңсар хамаана сүх күрдүк иштесендер ордерлеринин даңбылан этикеллиң бағдарбайын, олкоттох даңбылан усун тарийткүй салайтапчыларга дуугабарынан үзтөрүштүү берсеңдөй.

социалдлй еттүүр сүрүн бойком тоо ууруулара буолып, дин бойком баяз саншабын тиэртбейн.

Уулас архызын Фондтыгэр, олохтоо улуттупар
иенимээр үзүүлөн ааслыт (урдуу аякъа алгаммы; үзүүл-
ситийнчилгээ салышынтан туттууга сух, ал эхэлж тыв-
ханхайыстыбысыгэр, үерх-бийн ыншыгэр, социалний
зийгээр уода) дьонун Фондаца кинтэрэн туттарын сол. Ону-
танынан хас бишрийн олохтоо дынаалгаа, тэрүүлээ-
үтэгээбиг салайзанылар тух үз оногдуулбутун, тух
ситийнчилгээний болижсон турал, уулас архызыгэр тух
бэй (личность) Фондаца кинжон сол. Уулас архызыгэр
туттарышыбыт докумусынад барьга куорат наийн-
боробиэрхони барир, бигэргэтийнчилгээн, уулас архызыгэр
Фондаца кинжэр.

Улуустаңы аркын үтгін салынған мемлекеттік болиссон, норуқсая сирцишкілдікін баударбы. Хайда хайынса үтгінде үтгінде аспыл жаңа дөнөнде жағтаға багаптына саламаға дің, тус бойом даңан корен, үтгін салынғар болып, аркынға нағыртқи документтарынан жиналады. Үчүнгі салайынчы булупхарынын булбуттар, тиражзасын сурыйарбынан көбістікінде дөнин-норуқсая породобин. Хара үлгін тақыбыт дөммөт билигин бүттүн Сахабы республикасын салайан олор Егор Афанасьевич Борисов. Иннокентий Николаевич Алмосов зерттөж салайынчы булбуттарынан уонна бағдарынан иел туттабыт. Эгер үлгінде үолштар салайар талаштанара хас бирик документтарынан көстер. Ол күрдүк заттынан эт, тиражзасын сурыйарбынан көбістікінде дөнин-норуқсая породобин. Егор Афанасьевичтын, Иннокентий Николаевичтын этар зерттөүсөбү үтегер алох үчүнгі, ис-истериттен хабиридин үлгінде үтгінде документтарынан көбістікінде салынған аспылтара толору көстер. Дәлгүч чеңбүрениннен көбістік үтегериттөр түздүлүүр. Бары бири-истериттөр

каре сыйынбы; бейбіт күрдүк киңілдер эмгө боростуой ынан
аюзлоро, олохол тарлынылары және ыншаттарға тыныш-
налах жалобур булашып. Нэндижанғон улуус рабочайтын
бирағынан, нацальник, директор, улуус салайшында,
Правительство, Регионалный Инвест Компания, бүтүн рес-
публика салайшында буслубуттара туфтуулур уонна буюту-
масырын буслубуттар дин, бызтік және зәнер уонна үйер.
Эдәр зәрбіненбі документта (грамоттайшада) толору
үшінде оте кестер, иннизијин тиректек салайшын
буюндаша.

Манна слогурен суруйом этз, хас биир кийн слогун инириэйн эрүүлтийргэ, иниитэр дэснээюуд, дэнь юргэлгээрин аяшар күнисэбүү кийцэгээрин барьга докумусын солжэ толорууллыгтан тутуулктаах. Улаан болцомтнуу уурхага уонна санкохгүй тодорхогоо байхыраа этиййт.

Чурапны утуулун архызыбыг үтэлбөйтим иккى алғарсыл бүсгіла. Бу үтеппир юмбағбер ықса сибастықпік Халықаралық социалдың харалта үздініз, бу хайысхан үтэлбөйтің 20 салын болупт Мария Романовна Решетникова бейзіпн инициативаның дөнүтәр-сұргытын кырдаңдастарға, инбизникас тасандың дөнінто, ону тайланып кынамға арналғанда сорх ықсал юмбағе тус харманынтан айз жарытын телоен, ишкір-аудалар документонарын сиптір, олус үтеппир берниниң социал, кынамның шарты үтеппир үтебит баянынан жиғі уәрз уонна хайғын санын.

Сахабыт сиро 34 улуустаах ону таңынан кирир Дьокуусай куорат. Сылтавауда түмүгүнөн, Неронгри куюраг архызыбы муниципалный тусла тэритүү, таас дылдээк 20-бүрч чутайыр узиннитэрдээх республикауда Ы-ны миңстүү, ал қынди Чурагчыбыг улувун архызыбы И-с миңстээр сыйцар. Онон Чурагчыбыг улувун узот үчүнтэй түмүкүсөөк буларынан бары кынчыых туслаактыг.

Чурагчыбыт улуунтар кинэг таңаарыбыг гар улуус тууттан, ишилийктербитецэн калын чинчийзеччи быйынынан узлениндер, ким баңдар калын чинчийзеччи быйынынан узленин бол. Бу чинчийзеччи тустаах личной дыялта арылгар. Хас бирдии гэрнитигар, ишилийктор кинэг таңаардахтарына, улуус архызыбыг гар дынг кырдык инициаторының, историины юненгиз туттаралгыра түннэх сүзл дин саныбыт.

Чурайчы улуттун архъяльбын къызаабыйчы спеціаліна
Светлана Семёновна ПЕСТРЯКОВА.

О СПИСКЕ ФОНДОВ МУНИЦИПАЛЬНОГО АРХИВА МО «ЧУРАПЧИНСКИЙ УДЛС (РАЙОН)» ПО СОСТОЯНИЮ НА 01.03.2015 Г.

Номер фонда	Название фонда	Количество сл. хр.		Крайние даты
		всего	по личному составу	
1	2	3	4	5
1	Фонд исполнкома Чуралчинского районного Совета народных депутатов/ администрации Чуралчинского улуса	790	15	1945-2003 гг.
2	Фонд отдела культуры Чуралчинского района	201	-	1955-1980 гг.
3	Фонд Чуралчинского сельского Совета (Чуралчинской сельской администрации/ МО «Чуралчинский наслег»)	885	217	1955-2007 гг.
4	Фонд районной плановой комиссии	200	-	1946-1989 гг.
5	Фонд ликвидированного совхоза имени Субурусского	314	206	1955-1958, 1967-1994 гг.
6	Фонд Финансового Управления Чуралчинского улуса	277	137	1940-2013 гг.
7	Фонд районной газеты «Сана олох»	79	-	1966, 1968, 1970-1986, 1990-2003 гг.
8	Фонд Хонтогинского сельского Совета (Хонтогинской сельской администрации)	368	111	1934-2005 гг.
9	Фонд Марыкчанского улусного потребительского общества	303	-	1945, 1948-1998 гг.
10	Фонд Мугудайского сельского Совета (Мугудайской сельской администрации)	216	105	1956-2003 гг.
11	Фонд РАПО Управление сельского хозяйства Чуралчинского улуса	1231	-	1936-1999 гг.
12	Фонд отдела архитектуры	238	-	1939, 1941-1942, 1952-1955, 1958, 1960, 1962-1996 гг.
13	Фонд совхоза «Чуралчинский»	212	356	1973, 1977-1993 гг.
14	Фонд Чакырского сельского Совета (Чакырской сельской администрации)	150	72	1968-2002 гг.

15	Фонд отдела социального обеспечения	43	-	1966-1978 гг.
16	Фонд Соловьевского сельского Совета (Соловьевской сельской администрации)	244	138	1960-1964, 1966-2009 гг.
17	Фонд Улусного Управления образования Чурапчинского улуна	549	157	1948-2003 гг.
18	Фонд отдела физической культуры и спорта	60		1968-2002 гг.
19	Фонд Болотинского сельского Совета (Болотинской сельской администрации)	214	124	1968-2008 гг.
20	Фонд совхоза имени Эрлих-Эристина	302	275	1974-2001 гг.
21	Фонд ликвидированного колхоза: имени Калинина, Субурусского, Карла-Маркса, «Комсомол», Ленина, Эрлих-Эристина	598	152	1932-1974 гг.
22	Фонд Чурапчинской Центральной районной больницы им. П.Н. Соколовникова	354	-	1963-2003 гг.
23	Фонд совхоза имени Карла-Маркса	264	177	1974-1992 гг.
24	Фонд Чурапчинской школы-интерната	28	-	1957-1968 гг.
25	Фонд Чурапчинского районного народного суда	156	-	1954-1958 гг.
26	Фонд Сычанского сельского Совета (Сычанской сельской администрации)	344	101	1957-2002 гг.
27	Фонд Комитета народного контроля	202		1963-1990 гг.
28	Фонд Болотурского сельского Совета (Болотурской сельской администрации)	344	93	1942-2007 гг.
29	Фонд Хатынинского сельского Совета (Хатынинской сельской администрации)	342	137	1948-2009 гг.
30	Фонд Кытанахского сельского Совета (Кытанахской сельской администрации)	364	23	1947-2008 гг.
31	Фонд Хадирского сельского Совета (Хадирской сельской администрации)	264	44	1948-2002 гг.
32	Фотофонд	169	-	1948-2012 гг.
33	Фонд Хаяксахского сельского Совета (Хаяксахской сельской администрации)	406	124	1948-2009 гг.
34	Фонд Чурапчинского районного суда и прокуратуры	984	-	1937, 1942-2006

Вера Лысова – уоруның, оюндо күнбазаны балошин, күрүктөгө сыйыбыг, нууччалыны эттөө, позитивнай, оптимист киңи. Биңниң азаптарбыг-йайгербиг бары да онук дын булганын, Абы дойду Уллу соритин тух башар ырахамштарын көйдүхтара. Обо сыйдан, Чуралчы көнөрүлүүтугээр тубоспилин юпсан ына-төө сыйыбыг. Ким күтүргүйдли таарыйтарын базарый? Ким-кордии да застар, от кынарчыннаш ким ейдебую дуна база булсан иизэн сыртытаба. Испишүүлгэр, киңи көпсөнин.

«ООННЬОБОТОХ ОБО СААНЫМ»

«Идерэн союзотоун изгбет зөйт: Алдьархайдах сэрийн сацааланынтын кынта бийсөө, Чурапчыга, сут-кураан бүрүүкээ, сир-байду кубарычны халппыга. Аланган спорбут алаастарбыт сыйн-сыйнгынаас айланын тулбууттара, аны таша түүртөх үен ууссан, тук үүммүүттүн утарты сиен ибор. Эр дьон эзэр-сээж эттэ фронтина ынырылсан, бийнги, сөвлөр, ацас кырабылтыгтан утсээ эрлигийнгүйг. Мин колхусоса 1941 солтойн улсыг бийм, ийм обус сиэтгэрээр эт. Сайын куул айцын талехаа тиэрэн баран, хоннуу устун сэлдүн айнана күйүүрдүүрбүтүн ийтуубүн.

Ды, ол аас-туроң алох салынган түрдүйнә, 1942 сый күнүнгөр, Чурапчы 41 каттуконун фронта бальката дин азгтаан, хоту кеңерер буолупулар. Билигин Чурапчы кеңерүлгүүтүн туункан барытса суруйлупац, сыйшпара зарчамчылар чопчулушац, съянабыт берилген түрдүү. Оттон оччюорго байланын биримэ уурааца – сокун. Дюммүт улаханннык харастар, айманар этишор. Бийлиги дынгыз байиң буолан – ийз, 15 саастаң убайым Вася, устук уонна сэтгилэх батыларым Капа, Харыйашац, мин теребубут-усисебит Хайкссыптыгтан арассан, айшинна туруммупул. Кыра сөсөлор сынардаң опорон айланынбылтара, мии, 12-жыл юни, Бастакоз дэври салын хампьытм. Уиннуулаах убун шайн этз, аны тиийен берен, ерүс кыльынгар күфүнүү хажсанка баарса көтөнөн ер алорбупул. Хоргуйуу, елүү-сүтүү Бастакозын сабадаммыга.

Ол буолың, Эдьнэон Негарының хаар улуткүү туспул, тыйал-буурба тымныңиң чындыра турар көмүгөр (атынынды 2 кунуттар – З.И.) тийбигиттүү. Бишинин, үс көнүнгэ тийбигит көлдүс дюонүү, ким да күүпшэлэхэдээ. Диазын хайтын баярындар куранаңында суюммийти: Чутас зирин туок да сук! Ует тапактар төбелерүүн хоббоон, танаңшын бүрүйен, сиргэ сыйган уттарбыт. Ишем убайбынаң, дынуштары кыттыңаң, унүн турар маистары көрдү хада дың оностор кынапташын күншилигиттэр. Кыгааның кыстык эт, эздең ынчыланын желибигит. Хоргуйың тымныңын, или кыбын

хайындың 120-чы қайттарын сүтэрбигіздө. Балыларым
босонтоюн сыйтан халбылттара.

ИИРЭ ТАЛАХ КУРДУК

Киннэз алғар сатабытың, киннэз харыстыбыштах сыйыны биңнәхе ийсит ингрит. Диобитигер эмгэ, библиотекауда күрдүк, киннэзтөрбиг туслах мисстэгэригээр туралларын ирадидире, эдьвайцарбикен вахлыт киннэзтөрбигин тэлэрээжээ испилнэгжэн ийрэвиг.

Вера Лысенко калиң, пенсияда да таңсан барып, солк үйнүүтөр сыйыбын: «Улуттобиг ишкеективин кыпарты сиими быспат эт, айтозона көнсөнчедээр гэр кыттара, инсценировкаларга осоннуурун себүртүрд. Аны дуббенчыл борду, олох хойукка дазы наңылтигни чыннын улус таъымыгар намуқсан, күрэктэндээр гэр кыттара» – дин сөзлөрө көпсүйилтер. Көргөн Терентий Терентьевич наадын, 1989 сүйнеке күн сириттен барбыла.

Кыргызтара бериш үөрөккөн, шулоо байтариин суолашырын булан, талан ылбый иштериңизгөр спесиалист болор. Түскан да толлон турбагүйнгиз, кыайыгастар, мийнныз астана ханаийндар. Барынгыгар холобур – ийзилер. Узусор утумун бирсиз сиен обу, июки хас сиен салтылылар.

«Үнүн үйгөнни көттөлгөн хамсаның, уз бултар» – дип Вера Львовна. Кини қының куорака қыныңгар сөзор, сайнан сабаданышын кытта дойдугутар талаңар. «Үлгээнээгэри мәлен-сүзүн буттуур, көпсөз да киғим суюх буолла» – дипн соннүйәр. Кини айырах сыйлашыпта Чүрагын көнерүүтүн 70 сыйлгар анаммыт Эдигээн, Булун, Кэбөйн утуустарынан «Демян Бедный» тепкөндүүн айнапа сыйланын калбитин юлсавир. «200-чю буолаш сыйланыбышыпты. Мин барымдары көттөмөйбайзобишин «коюсбор баятъялаштар бераллар» дипн аницишишбайттара. Хага күннөзүр үчүгэйдик сыйлан, уруккуну-хойнукуну санаңан, чөлчөн айай калбитим. «Шведский остров» буслин ас үчүгэйин ашаабышыпты», – дипн үрэ-көтө ахтар.

ЧУРАПЧЫ АЛДАРХАЙЫН ТҮҮННАН КЫБЫГЫК ТЫЛ

Сир Ило, кырдаң да, кыараңас. Биғиги, сахалар, кынгастык схорөз түстүбүт да, уопсай билээр дөйнөөш, аймаксызы да бугла түбэйт: Ол курдук, Вера Львовна миңсү спус чутас. Кими дыноо, Прокопьевтар, мииң азубынын аймактарым – ушулор аялууны Ишпаринчестардың кытарты бишр түеңбөз спорон, үтүс зөрдүнү да, хомжалтону да тоңиз узистибиг ылттылар эбн: Вера Львовна мииң азубынан Кешальын (сүт-куран оюто, мыңдыйлан этэр саянын айбуз – З.И.) бишр паштада спорон уерзэмшт: Оттон мииң кыры кынғын Сусанинальын мииң Сылан оскуулатынгар үрдүкү кынгастарга бишрэг уорроммийттит.

Чураптың издеңниң, көңерүлүү кылттың дахшарын туунан мин збэктэ сурыйан тұрабын. Оңтосубы былаас биңр сыйна уураңа чураптың арга зре буолбака, айылых ахсаннанах сака норотун бутыннұтузар хайдыстаих улахан оқсузуну аялбыта, томтариштің – историабыг «хара мәнзү». Ол туунан юенкәздің ыччаптың билінгескөк, үмінно сүйкілах.

Ити Нагарада, оройнун кийиниттэн 400 км сыйтар сиргэ, кырыа кынын саңаланынта (себзэс сух, көмө сух!) обдуун-уруулун куралан кылтага барьычтылы - чөөн, алар алуул ылды. Ким тута, ханынга сенно билдинээр! Дөөмүт барахшаттар хорсун санаалышынан, улбэз үерүйкээринен, кынапчаны туруулан кынайр үгэстэринен имири эстикээс, тэлинхэд орхогдо. Хор, ногую сыйлагар сири-дойннуу билсэн, дыонун-сэргэгин кылта бодорхан, айылчалын «сан-миин» дэслэгт дыон буолан, булган-бальстаан фронт сакалын толоруута инникии күеңгээ тахсан барыгттар.

Или кудук спосою ураты тарлының, күүстөзк санаа бийиз, юништ обдолоругар борилтын сырлыттаса. Онч, иирэ талах кудук имитен улаштыг сорин аюто Вера Львовна этринни, биини, чуралчылар, ханан да ханынък да шарахтагтарга ален-октон бисримкит суюда.

Зинаида ИУЛАРИОНОВА.

Инирэх түлүүнан

БЭРИНИИЛЭЭХ ҮЛЭЙИТ

Бүхэс Потапов Чурачы орто оскуулжтын 1979 сэргийн бүтэцээд Чурачы районутар яланг остилбуйнга рабочайылан улжин сабжилбыга.

Эндр, эрзинмөхтүүлгүүдүүн 1982-жылда сыйлашкот дөри рабочайтын сыйланын обуулыштын база санаадын толорон, суюлпардын 5 ыйдаан күрстарын үүржсан буттарбиз, бу иштепин үүчин үлчүүн үлчүүлгүүттүү. Бастаан тэрүүтээ салаптага эзэржийлийн боруубальыр сыйлаш, бортовой массының үүчинчиликтөрө. Омас, таңаас таңара. Сыйлаа уолтууран, итээлни ылан, 1985-жылтан специалссызынаа — кийин таңылыгар ачамьынта. Бу үүчин сөбүлөөн, харыс да сири халбарийбеке,

жилээ таар массыннаа уруулун бигэтийг тутал, күн бүгүнүүзрэг дэори юйцасаныг хичээхийр.

Бу отус ирадбийзех, дөн күнгэц-наадлыар бордууктагын тайыга хара-мангтайыгттан эпизигтийгэхэсэг сэльчилиасынтаа. Сарсыарда эрдэгтэн массынтын нааруулга, комигер бэхжиринээс тийшээр. Улуус кийнин майданын нарыц, Хильы, Болонго, Оцуулун нафилдэгэрийн хадчийнера. Очноогою бу болтуурнуунан партия райкомун үүс сэргээрээр дэврэгстанаара, улаан болжомто юлиент хамгийн тэбийгээр, ислиншиныээс бирюметийн гэр тийшегээр ууруулара. Кыра да

хобугаанын, сахал таңыстаудына ионилизмнын тууорсуларда кырзатырдын аланын ыстыглара. Ыйычча юйин тулубаштын эр тулурдаштар, эпилептизмдээлэр эрдүүнүк үзүүлбөйттөр. Оттон миндер суруйлар кийим үзүүлбөйттөр байылт 31-с сыйында. Цо, сөбүмөр үе, тууятар туунан рекорд.

Бүкөю кылбышар, кынсыйтыр дынни билбөт, жолу уер-мүчүннүү сыйшыр жолу, болус үчүгэй майылаах. Идрин толору бейнелди, билгитин этэр дыны „механик-шурдук“ узленир. Хас сөбөйттөсөй, экспедитор дынаптатынан сыйттыбылың, байэтэ да аялан сиппот. Танаарылаах, борииниитек улуттук сыйналалан.

Коммунистический узл удараизга булбута
“Россия потребкооперациянын түйүш”,
“Сып бастығы сүттөрө” атынан хаста да
наукарада замыла.

Ийтэ, аягта эрдэ күн сиритэн курсондор буюу дыэханайынан халбагта. Былтырын иккэ этзэстэж дыю тутгубута. Сүнчы-ас нийтэр. Оболоругар мэдлийн команчээр, балтын оболоругар – таталцсан энэ.

Харыс да сири халбарыйбаса, тапшылаш иштенин суонирсырь, күннегэз наадлыяр күтиопшинын жаттыгынга уотып Бүгүн Поплов 55 саңын туола. Кинесэх уотынэр үрдүх сиғниң, нус-хис слюбу бөвзәрабын. Уло киңитигэр хайдал, чес бөчмөт болыскун!

Герасим ПЛАТОНОВ

